

„ТРЕЋА ЛИЦА“ У ОБАВЕЗНОМ ОСИГУРАЊУ ОД АУТООДГОВОРНОСТИ

Уводне напомене

Обавезно осигурање за штете настале употребом моторних возила друштво уводи као организовани систем пружања заштите жртвама саобраћајних незгода. То је уједно био један од одговора на постављено питање — како обезбедити жртве саобраћајних незгода. Дакле, осим пружања правне и економске заштите осигуранику, тј. лицима која употребом моторних возила могу доћи у ситуацију да буду одговорна за насталу штету, основна функција ове врсте осигурања је заштита трећих оштећених лица. Имајући у виду ову чињеницу, а ради што бољег постизања постављеног циља, уводи се обавезност осигурања за штете причињене употребом моторних возила. Одредбе законских прописа којима се уређује ова материја су углавном когентног карактера а ради обезбеђења и ојачања положаја оштећеног лица(1). Једно од тих питања, чије је регулисање од изузетног значаја, јесте утврђивање категорије „трећих лица“, тј. лица која могу истаћи захтев за накнаду штете¹ из осигурања.

На жалост, одмах морамо констатовати, да од увођења ове врсте обавезног осигурања, па све до доношења републичких и покрајинских закона који сада уређују ову материју, у нас није било законске одредбе посвећене овом питању(2).

Ово стање ствари узроковало је да то питање буде регулисано правилима осигурања(3), а у исто време да постане предмет многих судских спорова из ове области. Ни теоретичари нису у присуству различитих ставова судске праксе остали равнодушни. Они углавном реагирају на ставове судске праксе по питању тзв. „сродничке клаузуле“(4) тако да у својим ставовима сужавају круг лица искључених из категорије „трећих лица“.

(1) П. Шулејић, *Право осигурања*, 2. изд. Београд, 1982, стр. 377.

(2) То сматрамо неоснованим и супротно интересима и правном положају који треба обезбедити оштећеном.

(3) И. Јанков, *Обавезно осигурање за штете од моторних возила*, Бгд. 1977, стр. 29—42.

(4) О томе и другим питањима „сродничке клаузуле“ вид. Ш. Ивањко, *Сродничка клаузула у осигурању од одговорности*, „Анали Правног факултета у Београду“, 6/82, стр. 1035—1056.

Појам „трећих лица“ је, било правилима осигурања, законским прописима или пак ставовима судске праксе, увек утврђен коришћењем негативног метода, тј. одређивањем круга лица која не уживају статус „трећег лица“ и тиме немају право на накнаду штете по основу осигурања. Коришћење тог метода, није последица тога што је круг лица искључених из те категорије несразмерно мањи од оних којима се признаје тај статус, већ из разлога техничке природе дефинисања овог појма.

Овај метод ће бити коришћен и у овом излагању због истих разлога који су напред наведени, а уједно то је условљено самим задатком који је постављен у овом раду, који се састоји у разматрању позитивних прописа којима је регулисано ово питање.

Значај питања и стање у законодавству

Од самог увођења обавезног осигурања од одговорности за штету причињене трећим лицима категорија „трећих лица“ је позната(5) и она ће бити присутна све док буде постојала ова врста осигурања. Она је њен саставни део или боље рећи *conditio sine qua non*. Имајући ово у виду, као и несигурност коју пружа њено недефинирање, а посебно циљ ове врсте осигурања, нејасно је и несхватљиво досадашње стање у нашем законодавству по том питању(6).

Иако су у разним верзијама Нацрта прописа о обавезном осигурању предлагана решења овог питања, у Закону о основама система осигурања имовине и лица(7) то питање није решено. Наиме, овим Законом, осим других системских питања из области обавезног осигурања(8), пропуштено је регулисање појма „трећег лица“.

У присуству таквог стања ствари и потребе обезбеђења правне сигурности по овом питању, одредбама републичких и покрајинских закона о осигурању имовине и лица, уводи се и прецизира овај појам.

Бележимо да једино у СР Словенији није донет овај закон(9) а један од разлога за његово недоношење помиње се неусаглашавање ставова поводом овог питања, или како се прецизније наводи(10) око питања „сродничке клаузуле“.

Доношењем поменutih републичких и покрајинских закона сигурно се допринело да се лутања у судској пракси од једне до друге крајности ограниче(11). Међутим, а што се могло и очекивати, наилазимо на нејединственост законодавних решења, што се, како неки с правом наводе(12) не може прихватити без друштвене критике, имајући у виду и чињеницу да је ова врста осигурања уведена од стране друштва као организовани систем заштите оштећених лица(13) у саобраћају.

(5) Током времена круг лица из ове категорије није остао исти већ се кретао ка сужавању броја лица искључених из ове категорије.

(6) Као први покушај бележимо предлог текста Комисије Одбора за друштвени план и финансије СИБ-а из 1969. г.

(7) „Службени лист СФРЈ“, бр. 24/76.

(8) О томе детаљније Ј. Славнић, *Обавезно осигурање*, Београд 1978.

(9) Правни став В.С.Ј. од 15/16. 04. 1971. служи као интерпретативни извор прапа у овој републици.

(10) Ш. Ивањко, *ibid.*, стр. 1038.

(11) Насупрот, у СР Словеније бележимо различите ставове који садрже у себи доста оригиналних решења. (вид. дело под 5). стр. 1040—1044.

(12) Др. Ш. Ивањко, *ibid.*, стр. 1055.

(13) Закон о обавезном осигурању имовине и лица Сл. лист 15/65, који исто тако не дефинира овај круг лица, употребљава назив „оштећена лица“.

Појам „трећих лица”

Покушаћемо, следећи поменути метод утврђивања круга лица искључених из категорије „трећих лица”, да укажемо на ова различита законска решења која нису, како се с правом тврди(14), последица различите редакције текста, већ, плод различитих ставова о питању круга лица којима треба признати и обезбедити заштиту овом врстом осигурања. Ради боље прегледности и лакше анализе, у самом почетку, цитираћемо једну од одредаба поменутих закона. Узећемо овом приликом одредбу чл. 45 Закона о осигурању имовине и лица СР Босне и Херцеговине(15) (од свих других закоја једино закон СР Црне Горе има сличну одредбу).

„Не сматрају се трећим лицима и немају право на накнаду штете:

- 1) лица чија је одговорност за штету покривена обавезним осигурањем од одговорности (корисник, власник, сувласник, држалац и овлашћени возач) и неовлашћени возач моторног возила;
- 2) брачни друг лица из претходне тачке ако у вријеме настанка неповољног догађаја којим је проузроковао штету између њих постоји заједница живота;
- 3) дјеца (брачна, ванбрачна, усвојена, пасторчад), родитељи, браћа и сестре и други сродници (по крвном сродству или тазбини) лица из тачке 1. овог члана од трећег степена, ако у вријеме настанка неповољног догађаја који је проузроковао штету живе у заједничком домаћинству с лицем из тачке 1. овог члана или ако их то лице издржава.”

На основу цитираних законских одредаба и одредбе чл. 21. Закона о осигурању имовине и лица СР Хрватске(16) по једној најопштијој подели, лица која су искључена из категорије „трећих лица” можемо груписати у 3. основне категорије:

1. лица која припадају кругу осигураника и других осигураних лица
2. лица која су у брачним или сродничким односима са осигураником и другим осигураним лицима, и
3. путници у возилу неовлашћеног корисника.

Лица која припадају кругу осигураника и других осигураних лица

Као правило је усвојено у осигурању од одговорности, да се захтеви за накнаду штете осигураника и других осигураних лица искључују из осигурања. Као довољно аргументовани разлог истиче се да та лица не могу истовремено бити повериоци накнаде и имати могућност да им се пружи осигуравајуће покриће за последице њихове одговорности(17). Полазећи од ових схватања републички закони прецизирају да у

(14) Ш. Ивањко, *op. cit.*, стр. 1038.

(15) „Сл. лист СР БИХ”, бр. 25/77.

(16) „Сл. лист СР Хрватске”, бр. 6/78.

(17) П. Шулејих, *ibid.*, стр. 388.

категорију „трећих лица“ не улазе „лица чија је одговорност за штету покривена обавезним осигурањем од одговорности (корисник, власник, сувласник, држалац и овлашћени возач) и неовлашћени возач моторног возила“. Скоро сличну одредбу садрже закони САП Косова и Војводине с том разликом, што у њима нема набрајања осигураника других осигураних лица. Издвојили бисмо одредбу чл. 47. закона СР Србије, који, из круга осигураника и других лица, из категорије „трећих лица“ искључује „лице које са овлашћењем или без овлашћења корисника, односно власника моторног возила управља тим моторним возилом“. То је, уједно, по нашем мишљењу, за сада најприхватљивије и најпрецизније формулисана одредба закона. Ово истичемо, јер се онемогућују шири тумачења и тиме неоснована искључења из круга „трећих лица“ оних лица, која су у некој сродничкој или брачној вези са осигураником и другим осигураним лицима. Наиме, по формулацији одредаба закона других република и покрајина брачни друг и извесни сродници, ако су у одређеном односу (да живе у заједничком домаћинству, да их осигураник или друга осигурана лица издржавају или су по закону дужни да их издржавају) и не уживају статус „трећег лица“. Том приликом није прецизирано да ли такав однос треба да постоји са одговорним лицем или пак са било којим лицем које ужива осигурвајуће покриће. У случају законске одредбе СР Србије, тај однос сродника и брачног друга треба да постоји са лицем које са овлашћењем или без овлашћења управља тим возилом. У оваквим околностима брачни друг власника возила имаће својство „трећег лица“ за штету која му је проузрокована употребом тог возила од стране другог лица — нпр. послутопримца. Међутим, имајући у виду начин како су ове одредбе формулисане у поменутиим републичким и покрајинским законима, брачном другом се не би могао признати тај статус. Али, поменута одредба закона СР Србије, као таква, у свим случајевима, не пружа сигурност да приликом њене примене неће бити неоправдано искључено неко лице које је у неком сродничком или брачном односу са осигураником и другим осигураним лицима. То је могуће, када узмемо у обзир и чињеницу, да је у најчешћим случајевима одговорно за штету лице које управља возилом. То најбоље илуструје следећи пример: у саобраћајној незгоди претрпи штету брачни друг возача, за коју штету је одговоран власник возила због скривене мане или скривеног својства возила.

На основу изложеног, сматрамо, уколико се при том нађе оправданим усвајање „сродничке клаузуле“, да сродници и брачни друг треба да буду искључени из категорије „трећих лица“ ако су у вези са осигураником и другим осигураним лицем које је одговорно за штету.

Кад говоримо о осигуранику и осигураним лицима, поставља се питање могућности остваривања накнаде штете из осигурања по основу одговорности ових лица између себе.

Полазећи од поменутог принципа у осигурању од одговорности да се овим осигурањем не могу покривати сопствене штете, јасно се може закључити, да се осигуранику не може признати право на накнаду штете проузроковане себи самом и својим стварима. У теорији се скоро без изузетка примењује овај принцип⁽¹⁸⁾ у случају накнаде штете између

(18) Др И. Јанковец, *ibid.*, стр. 30.

осигураника и других осигураних лица. Тако се нпр. сматра да власник возила нема право на накнаду штете по основу осигурања од одговорности за штету која му буде нанета на некој другој ствари, а по основу одговорности послугопримца употребом предметног возила. Основни разлог за искључење власника је чињеница, да је то возило служило као средство за проузроковање штете. Наиме, друге разлоге не видимо, уколико том приликом као разлог није узето и претпостављено својство осигураника као уговарача осигурања. Међутим, ни та околност не би могла бити од одлучујућег значаја за измену стања ствари, јер се сматра да је приликом закључивања о овом питању најважније узети у обзир чињеницу о природи и реалном карактеру (*intuitu rei*)(19) ове врсте осигурања.

Разуме се, да овај наш став се не може усвојити без икаквих ограничења и резерви (штета проузрокована од члана породице, радника осигураника...) али простор нам не дозвољава анализирање свих тих односа и ситуација.

Лица која су у брачним или сродничким односима са осигураником и другим осигураним лицима

Лица која се, скоро редовно, искључују из категорије „трећих лица” су она лица која су са осигураником или другим осигураним лицима у одређеној брачној или сродничкој вези. У вези са овим питањем тзв. „сродничке клаузуле” у судској пракси и теорији, а поводом њене оправданости и основаности постојања, различити су ставови и одредења(20). У вези круга лица која се обухваћају овом клаузулом, исто тако, у законодавству, судској пракси и теорији присутно је нејединство у ставовима. Простор нам не дозвољава да нешто више кажемо о том питању, тј. о оправданости увођења у ову клаузулу и круга лица која је оправдано обухватити истом.

Међутим, налазимо за сходно да укажемо на нејединственост законодавних решења у нас, о питању лица која су обухваћена овом клаузулом(21). У самом почетку указујемо, да се разлике у вези са тзв. „сродничком клаузулом” огледају:

- а) — у кругу лица који су у неком сродству или брачној вези са осигураником и другим осигураним лицима, и
- б) — у одређеним фактичким или правним ситуацијама (заједница живота, заједничко домаћинство, издржавање, итд.)

Да би анализа ситуације била јаснија, сматрамо потребним истаћи — да, у смислу постојећих законских одредаба република и покрајина, сама чињеница постојања сродничке везе са осигураником или другим осигураним лицем не представља довољан разлог за искључење те категорије лица из круга „трећих лица”. Наиме, потребно је присуство још којих од услова наведених под б) и то, од случаја до случаја, алтернативно или пак кумулативно.

(19) Др П. Шулејић, *ibid.*

(20) Др Ш. Ивањко, *ibid.*

(21) Као претходна примедба.

а) — Лица која су обухваћена поменутом клаузулом у законима република и покрајина су: брачни друг, деца (брачна, ванбрачна, усвојена) родитељи, браћа и сестре.

Разлике у вези укључивања других лица огледају се у следећем:

— Закони Босне и Херцеговине и Црне Горе представљају у тој категорији и пасторчад.

— Закони Косова и Војводине укључују сроднике до трећег степена сродства. Исте сроднике укључује и закон Србије али само у правој линији. Закони Босне и Херцеговине, Црне Горе и Македоније укључују и сроднике по тазбини, док закон Хрватске прецизира да се то односи на сроднике до 3-ег степена у правој и побочној линији.

б) — У вези са поменутиим условима разлике се огледају и у следећем: *заједница живота* брачних другова захтева се законом Војводине, Б и Х, Црне Горе, Хрватске и Македоније, док закони Србије и Косова не захтевају тај услов;

Заједничко домаћинство осигураника и других осигураних лица са сродницима захтева се као услов законом Србије, Косова, Војводине, БиХ, Црне Горе и Македоније. Док тај услов није предвидео закон Хрватске;

издржавање сродника од стране осигураника и других осигураних лица условљено је одредбама закона Србије, Косова, Војводине, БиХ, Ц. Горе и Хрватске. Међутим, одредбе закона Македоније не садрже тај услов;

Законску обавезу издржавању сродника од стране осигураника и других осигураних лица предвиђа само закон Хрватске и Македоније.

Постоје разлике у вези са поменутиим условима у законима република и покрајина у томе, да ли се захтева њено постојање алтернативно или кумулативно. Тако нпр. закони Србије и Косова захтевају да сродници живе у заједничком домаћинству са осигураником и другим осигураним лицима и да их та лица издржавају. Док је по закону Б и Х, Војводине и Црне Горе за искључење из круга „трећих лица“ довољно испуњење само једног од ових услова о сродству. Закон о осигурању имовине и лица СР Македоније, исто тако, захтева кумулативно испуњење услова. Осим заједнице живота захтева се да је у питању сродник, кога је осигураник по закону дужан да издржава. Дакле, у овом случају није важна чињеница, да ли осигураник стварно сродника издржава. На крају, поменимо да закон СР Хрватске, који не захтева заједничко домаћинство као услов за искључење сродника, предвиђа алтернативно услов да се сродник издржава, или пак да је према њему осигураник или друго осигурано лице у обавези законом на издржавање.

Путници у моторном возилу неовлашћеног корисника

Одредбом чл. 21. Закона о осигурању имовине и лица СР Хрватске између осталог, у ставу 4. каже се, да се трећим лицима у смислу овог закона не сматрају „лица која се налазе на моторном возилу уз неовлашћеног корисника (чл. 24) ако су знала или према околностима морала знати да се возе с неовлашћеним корисником“.

То дакле значи, да се „трећим лицима“ не сматрају лица, која претпе штету у својству путника у возилу којим управља лице без возачке дозволе, лице које се обучава без надзора инструктора, лице које без знања и одобрења власника возила употреби возило и лице које је до возила дошло на против-правни начин. За примену ове одредбе захтева се испуњење три услова, од којих су два објективна (да се ради о оштећеном путнику и да је возилом управљао неовлашћени корисник) и један субјективни тј. да је оштећени знао или морао знати, да се вози са неовлашћеним корисником.

Поменутом одредбом још се више шири круг лица која неће имати право на накнаду по основу осигурања од одговорности. Иако проширење круга искључених лица из категорије „трећих лица“ не одговара циљу обавезног осигурања у овом тренутку је тешко дати прави позитиван одговор о оправданости прихватања овог искључења повезујући то са несавесношћу оштећених лица а имајући при том у виду распрострањеност и тежину обухваћеног ризика.

Одређивање меродавног права

Нејединственост у законским решењима у вези са категоријом „трећих лица“ има за последицу то што, зависно од закона који буде примењен на конкретни правни однос, зависи и положај оштећеног лица, тј. признаће се право на накнаду штете или ће се исти одбити са разлогом што не спада у круг „трећих лица“. То ћемо илустровати следећим примером: у једној саобраћајној незгоди у Македонији претрпи штету брачни друг одговорног лица које је настањено у СР Србији чији је држављанин; осигурање од одговорности закључено је код заједнице осигурања која има седиште у САП Косово где је настањен и живи возач (одговорно лице) као власник возила. По Закону о осигурању имовине и лица СР Србије (као *lex domicilii* и *victimae* и *lex nationalis victimae*) и Закону САП Косова (као закону седишта осигураваача) оштећени не би имао право на накнаду штете, јер као брачни друг не спада у круг „трећих лица“. Међутим, уколико будемо применили Закон СР Македоније (као *lex loci delicti commissi*) оштећени брачни друг ће имати право на накнаду штете, јер се то право, по поменутом закону, признаје брачном другу уколико између њега и осигураника на дан удеса није постојала заједница живота.

Као последица поменутих разлика у законским решењима(22), а при том полазећи од тога да су елементи ових правних односа неретко везани за више република и покрајина, поставља се проблем сукоба закона, тј. одређивања меродавног права за регулисање ових правних односа.

Ова и слична питања решавају се тзв. колизионим нормама(23) које упућују на меродавно право а које се налазе у посебним законским прописима или закону којим се регулишу основи система из те правне ма-

(22) То је у нашој земљи условљено поделом законодавне функције између Федерације и федералних јединица.

23) Чл. 281. ст. 1. тач. 15. прописивање истих је у надлежности федерације.

терије(24). Полазећи од природе материје обавезних осигураника у саобраћају и решења у пракси у вези са поделом надлежности између Федерације и федералних јединица, колизиона норма за решавање сукоба закона у овој материји требало је да буде прописана Законом о основама система осигурања имовине и лица. — Међутим, у теорији за решавање овог сукоба закона предлаже се(25) примена одредаба чл. 1102. Закона о облигационим односима. Основно колизионо правило ове одредбе, помоћу којег се одређује меродавно право републике, односно аутономне покрајине за регулисање настанка, садржине и престанка деликтних облигација је правило које има у виду место извршења деликтне радње, односно место наступања штетних последица. Поменута одредба усваја и неколико корекција усвојеног правила, а поводом правила које има за циљ фаворизацију положаја оштећеног лица(26). Корекције се огледају у усвајању још две специјалне колизионе норме и то: *lex domicilii victimae* и *lex nationalis victimae*.

Мада сматрамо да се поменуте колизионе одредбе не односе на решавање сукоба закона у области обавезног осигурања у саобраћају, имајући у виду правну празнину у том делу, а посебно могућности које пружа колизионо правило из одредбе чл. 1102 Закона о облигационим односима — повезано са правилом *in favorem victimae*, примена овог правила је прихватљива. Применом овог колизионог правила, пружа се довољна могућност оштећеним лицима, да у решавању својих одштетних захтеву, могу изабрати (од више „надлежних“) право оне републике или аутономне покрајине које највише одговара њиховим интересима, и при том „избегну“ примену веома крутих и шире дефинисаних одредаба о кругу искључених лица из права на накнаду штете.

Закључак

На основу овог кратког излагања поводом посматраног питања може се закључити следеће;

— да је у вези са категоријом „трећих лица“ тј. лица која имају право истаћи захтев за накнаду штете по основу осигурања од аутоодговорности, присутна разноликост законодавних и практичних решења. Ова нејединственост је плод разлика у ставовима у вези са категоријом лица која треба да буду обухваћена под овим појмом и уједно противна и у нескладу са циљем и функцијом ове врсте осигурања. Заступамо мишљење да је ово питање, као и низ других из ове области, требало бити регулисано одредбама Закона о основама система осигурања имовине и лица. Како основи система не представљају појам који је унапред прецизиран и одређен, промена њене садржине, уколико је то условљено потребама у друштву, могућа је, а у овом случају и оправдана.

(24) То је карактеристично за правне материје чије регулисање је делимично у надлежности Федерације а делимично у надлежности федералних јединица.

(25) Др М. Пак, *Сукоб Закона*, Бгд. 1982.

(26) Др Х. Хасхани, *Одређивање меродавног права*, „Правни живот“, 2/79, стр. 14.

- у вези са решавањем унутрашњег сукоба закона који се јавља о овом питању и другим питањима из области обавезних осигурања у саобраћају, сматрамо да колизиону норму треба да пропише савезни закон о осигурању имовине и лица. У присуству ове правне празнине, чини се примена колизионих решења из чл. 1102 Закона о облигационим односима, који осим традиционалног правила *lex loci delicti commissi*, усваја још два друга специјална колизиона правила који побољшавају положај оштећеног лица.
- До решавања ових питања приликом примене законских одредаба, треба покушати да се исте интерпретирају што је могуће уже. Тако нпр. искључење сродника и брачног друга треба прихватити само ако су у прописаном односу са одговорним лицем, које има својство осигураника или другог осигураног лица.
- Полазећи од правила да потребе живота одређују садржину правних појмова, сматрамо да садржина традиционалног појма „*треће лице*” треба да претрпи низ промена у корист жртава саобраћајних незгода, у првом реду сродника осигураника.